

КРИТИКА МАРКСИЗМУ У ПОЛІТОЛОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ФРАНКА

Одним із видатних представників політичної думки України був І. Франко (1856–1916) – письменник і публіцист, філософ, учений-дослідник, громадсько-політичний діяч. В його особі постає людина з широким світоглядом, науковим розумінням природи та суспільства в їхньому історичному минулому, в розвитку, людина яка при цьому прозорливо вдивлялася вперед, у майбутнє історії людства. Великий вплив на мислення та бачення світу зробили ті процеси які відбувалися в Україні в ті часи : наростання руху трудяшого селянства проти соціального й національного гніту.

Найрельєфніше і найчіткіше політичне кредо І. Франка виражене в працях 1896 – 1907 рр., зокрема таких як: «Поза межами можливого», «Соціалізм і соціал – демократизм», «Народники й марксистки», «Що таке поступ?», «До історії соціалістичного руху» [5 с.47-98].

На думку І. Франка, як природа, так і суспільство перебувають у постійному русі. Суспільний розвиток вчений розглядав як закономірний процес розвитку (поступального руху), в основі якого лежить громадська праця, або плідний початок, що наповнює життя людей сенсом, пов'язуючи всіх людей, як дітей, в єдину родину. Він повністю підтримував марксистське положення про те, що економічне становище народу є основним і його життя, прогресивного розвитку суспільства в цьому відношенні для нього ставало незаперечним, що ґрунт історичного життя повинен бути давно готовий економічно і політично, а переворот духовний і літературний настає на економічному повороті. Однак беручи активну участь у робітничому русі Галичини, перекладаючи і пропагуючи твори К. Маркса і Ф. Енгельса, Франко мав своє розуміння суті марксизму, особливо в осмисленні тих проблем, які пов'язані з характером суспільного розвитку, сутності та спрямованості суспільного прогресу. Спираючись на нові форми європейського робітничого руху, він розкрюював і ті негативні наслідки, які можуть випливати з теоретичних положень, обґрунтованих марксизмом, на практиці.

Різні дослідники праць Івана Франка вважають, що він як і підтримував такі погляди так і зневажав їх. Радянські франкознавці наполягали на тому, що Франко рухався тільки у бік марксизму, а не навпаки, при цьому іноді помилявся, не «розуміючи» наукових законів, відкритих Марксом. [1]. Сьогодні такий погляд не задовольняє, оскільки формується і набирає сили інша, принципово протилежна концепція – про Франка як критика марксизму, який стояв у цілому ряді питань на «немарксистських позиціях». До такого висновку схилився академік М.С. Возняк у маловідомих «Вступних зауваженнях», які буквально сполошили академічну цензуру і були рішуче зняті з видавничого рукопису наукового збірника праць вченого «З життя і творчості Івана Франка» виданого 1955 року. До речі, що цього ж року побачила світ друга книжка М. Возняка – «Нариси про світогляд Івана Франка», дуже старанно відредагована доцентом С.Шаховським, так, що там немає навіть натяку на критику соціалізму, марксизму чи соціал-демократизму, а з деяких текстів (наприклад, з «Програми галицьких соціалістів », співавтором якої був І.Франко) вилучено у п'ятому розділі вимоги «якнайширшої федерації» і що «кожний народ може розвиватися успішно тільки при умові окремого існування і цілковитої свободи» [4].

Б. Кравців, американський франкознавець українського походження, автор численних праць про погляди Івана Франка на марксизм та книги «Іван Франко про соціалізм і марксизм », детально проаналізував всі видання радянських франкознавців та зробив висновок: «У розгляді суспільно-політичних поглядів І. Франка, у висвітленні його світоглядного розвитку, всі автори без винятку примушені обмежуватися тільки раннім періодом літературно-публіцистичної, громадської діяльності. Якщо декотрі з дослідників згадують, цитують чи й коментують пізніші думки Франка про соціалізм, особливо ж про марксизм, то роблять це дуже односторонньо і тенденційно, вириваючи доволіно ті думки із цілого тексту тих чи інших писань, промовчуючи їх основний напрям і зміст, ігноруючи, а то й фальшуючи, справжні Франкові погляди» [4].

Вищим ідеалом Франко вважав боротьбу за людське щастя, свободу людини. Досягнення цього ідеалу вчений пов'язував з розвитком соціалістичного суспільства, розуміючи під соціалізмом прагнення усунути соціальну нерівність, всяку експлуатацію, злидні, ввести справедливість, змінити існуючий порядок таким чином, щоб наявний продуктивний капітал, тобто земля, фабрики, машини та інші знаряддя праці а також сировина замість того, щоб бути приватною власністю кількох людей, перейшла у власність колективу. Суттєво, що і Франко ніколи не писав про конкретні риси цього суспільства, вказуючи лише на його загальність, де люди перестануть бути панами і слугами, а стануть просто людьми. Соціалізм виступав для нього не державною власністю з диктатурою пролетаріату, а «вільною» громадою і свободою кожної людини. Соціалістичне суспільство він вважав асоціацією громад, кожна з них має право на самостійне управління, розвиток і життя без будь-якого верховенства одного народу над іншим.

Особливо різко Іван Франко виступав проти уявлень про історичну прогресивність і неминучість пролетаризації селянства, тверджень, що селянські маси дозріють до соціалізму, коли вони перетворяться в наймитів, фабричних робітників і пролетаріат. Реальний шлях переходу селянства до соціалізму він бачив у розвитку кооперативного і союзного руху серед селян. Вимагаючи революційного оновлення світу, він виходив

з того, що це потрібно робити не силою вогню і заліза, а працею, правдою, наукою, не виключаючи і насильницького повалення існуючих порядків, якщо мирним шляхом не вдається добитися бажаних результатів.[5, с. 47 -98]

Іван Франко підтримував погляди марксистів та соціалістів, зокрема в тому що, в суспільстві має існувати спільна праця та спільна власність для того щоб піднести суспільство на новий рівень розвитку. Але в той же час він заперечував це, тому що вважав, що праця то спільна, а плоди цієї праці – ні. *«Кожний чоловік робить більше над свою потребу, але не кожний забирає всю ту надвишку своєї праці на свою власність, – навпаки, мільйони дістають із плодів своєї праці навіть менше, ніж їм потрібно для як-так зносного, людського життя»*[3]. Тому Франко вважає, що усунути дану проблему можна лише одним способом: щоб спільній праці відповідало спільне вживання випрацьованого добра.

Великий письменник вважав, що люди з природи не всі однакові, тому повна спільність на землі неможлива і була би навіть шкідлива. Спільність повинна бути тільки там, де вона справді потрібна, без фанатичного пропагування. Природно, що в людині закладені різні задатки та здібності, тому в одних розвивається жага до наживи, а в інших – просто для мирного співіснування. Тому на сонові задатків людини формується їх власність. І як наслідок : *«одні мають в своїх руках, у своїй власності знаряддя праці – фабрики, машини і все потрібне для вдержання чоловіка, – а інші не мають нічого, крім робочих рук і мусять тамтін маючи за своє вдержання віддавати свою працю.»* [3]. Звідси випливає, що людська праця це ніщо, а просто шлях до наживи, і вона створює того багатства, або наживи, набагато більше ніж виносить плата робітника. Вона робить маючих людей все багатшими, а робітники, як би вони не намагалися, все залишаються бідними, і отримують лише стільки, аби могли вижити.

Продовжуючи критикувати соціал – демократизм, Іван Франко задавався питанням: *«Коли б навіть було можливо завести спільність між людьми, про яку думають комуністи, то до якої межі вона б поширювалася?»* [3]. Він припускав, що така «рівність» можлива серед людей одного суспільства, однієї народності, однієї мови, однієї віри. Але якщо припускати далі, то така «рівність» не можлива між різними народами та ступенями цивілізації. Тому що розвиток різних суспільств проходить по-різному, але навіть якщо в них буде однакова ідеологія, то почнеться така сама боротьба за виживання та жага до насилля, яка була до того. Тому письменник розмірковував, що практичне запровадження і можливі наслідки комуністичних думок несуть дуже багато сумнівів і трудностей, що великого числа прихильників вони не змогли досягти, але дали початок для розвитку пізніших напрямів, зокрема соціалізму.[5]

У буржуазному суспільстві, на думку І. Франка, політична влада перетворилася також на капіталіста. Конституційність сучасних йому буржуазних держав не ліквідує соціальної й національної нерівності, фактичного безправ'я мільйонів. Отже, й буржуазний парламентаризм, як підкреслював він у своїх статтях, є досить чужим для трудящих, бо парламент насправді представляє інтереси, насамперед, шляхти, буржуазної інтелігенції, що плекають одну мету – «брати й драти парламентарно». Звертаючись до тих, хто має владу, І. Франко писав, що для них право – це щит, який прикриває безправ'я народу. Дійсність давала багато підстав для таких висновків. Як приклад І. Франко наводить дані про те, що з 1848 по 1881 р. із 32 тис. порушених судових справ про сервітути (право поміщиків на володіння лісами, пасовиськами, за користування якими вони могли призначити будь-яку ціну для селян) великі землевласники виграли 30 тис. [3].

І. Франко підкреслював, що слід розрізняти формальну й реальну рівність і свободу. «За цього погляду, – стверджував він, – жодна з проголошених конституцією свобод не може вважатися реальною, бо рівність перед правом, що не спирається на економічну й освітню рівність, залишається на папері, а в повсякденному житті вона для нижчих верств нездійсненна».[2] Нещадно критикував І. Франко виборчий закон, викривав фальш усього механізму виборчої системи, що існувала в Австрії та Галичині й начебто надавала виборчі права народові.

Іван Франко науково показав тоталітарний характер самої політичної ідеології марксизму, якщо її взятися втілювати в тому вигляді, в якому вона існувала на ті часи, не переглянувши докорінно. Ба більше: Франко веде мову про прихід соціалістів до влади шляхом застосування загального виборчого права, а не насильницької революції, яка неминуче поглиблює всі небезпеки «побудови реального соціалізму». І всі до одного соціальні експерименти ХХ століття довели його правоту. 100 мільйонів життів коштувало людству те, що воно не дослухалось до наукового пророцтва Івана Франка.[2]

Використана література

1. Брагінець А.С. Філософські і суспільно-політичні погляди Івана Франка/ А.С. Брагінець. – Львів: Кн – журн. вид-во, 1956. – 410 с
2. Сергій Грабовський. Парад ідеологій: погляд Івана Франка – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.3republic.org.ua/ua/ideas/114813>.
3. Огородник І.В. Іван Франко./ Історія філософської думки в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libfree.com/195853519_filosofiyaivan_franko.html
4. Галина Синичич. Публіцистика Івана Франка 90- х років ХІХ – початку ХХ століття : історіографія питання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk34/Visnyk%2034_P1_26_Synychych.pdf
5. Політологія. Кінець ХІХ – початок ХХ: Хрестоматія / за ред. О. І. Семківа. – Львів : Світ, 1996. – 800 с..